

Források a múltból

Amikor Andersen Pest-Budán járt

Az országos vásárok helyszíne

„Mi, ha fővárosunkról beszélünk, a három várost egynek tekintjük, tehát Buda és Pest városokat is egynek tekinthetjük, hiszen csak a Duna választja el őket, a folyamom pedig derék hajóhíd visz át. Pestnek 16 000, Budának pedig 22 000 lakosa van. A legszebb köz- és magánépületek Pesten és a Várban vannak.” — Robert Townson angol geológus, aki a XVIII. század végén Pest-Budán járt, így kezdte tudósítását.

A Rókus...

Mit látott még szigetországbeli vendégünk csaknem 180 évvel ezelőtt az akkor még önálló Pesten és Budán? Rendkívüli nyomorúságot és bizonyos rétegek viszonylagos jólétét. Az előbbire az 1798. május 28-án megnyílt Rókus kórházat hozta fel példaként („Azt hiszem, a legrosszabb egész Európában. Ha nem láttam volna, nem hinném el, hogy ilyen is létezik e városban. Épület, bútorzat, szolgaszemélyzet, szóval minden nyomorult, bűdös és piszkos. Egy kis dohos szobában nyolc ág volt betuszkolva, az egyetlen ablak is be volt téve, pedig a hőség különben is elviselhetetlen volt.”)

Az utóbbi, vagyis a viszonylagos jólét példaként a pesti kávéházakat említi angol vendégünk. („Az igen tágas és gyönyörűen földszínt, nagy billiárdterem kívül van még egy külön billiárdterem a nem-dohányzók számára, két vagy három társalgó terme szintén igen díszes; itt kifogástalan ebédet lehet kapni. A szárazföldi (continentális) szokás szerint, minden rangosztály és mindkét nem együtt van; a püderos kabátos fodrász és a vén kofa épp úgy eljön ide kávézni, mint a báró vagy a gróf likörözni.”)

Pest-Buda e korai vendége Londonba hazatérve közreadta úti-könyvét (Utazások Magyarországon). Ennek egy részletét olvashatjuk abban a dokumentumkötetben, amely Budapest Főváros Levéltára szerkesztésében és kiadásában a századik születésnapjára készülő főváros történetét idézi fel. A legrégibb forrásoktól a legújabbakig négy kötetnyi válogatásban teszik közzé az egyesítést megelőző és az azt követő időszak fontos dokumentumanyagát (Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez. Budapest, 1971.).

Ságvári Ágnes, a forrásműgyűjtemény szerkesztője az első kötethez írt előszóban így összegezi a vállalkozás célját: „Az egykori Pest, Buda és Óbuda, majd az egyesített város történetének válogatott dokumentumait tesszük közzé a török elnyomás alóli felszabadulástól a II. világháború utáni Nagy-Budapest megszületéséig tartó időszakból. Kiadványunk célja olyan

élet és mozgalmasság! Magyar gallyérok, kereskedők, görögök és zsidók, katonák és parasztok csak úgy tolonganak.”

A távolból érkező vendég természetesen csak első benyomásaira támaszkodhatott és nem láthatta, hogy mi van a vásári forgatag mögött. A vásár, ugyanis a maga mozgalmasságával mindig elkápráztatja a szemlélődőt. Csaplovics János 1829-ben a pesti országos vásárokról (amelyeket évente négy alkalommal rendeztek a mai Engels tér és a Rákóczi út—Múzeum körút kereszteződése közti területen) így számolt be: „A vásárosbódék úgy vannak felállítva, hogy középen ke-

nyomdák közül is a pestiek voltak azok, amelyek legkevesebb magyar könyvet nyomtatának, a pesti könyvárusok, kik kevésbé foglalkoztak magyar könyvek eladásával; ezekben Bécsnek, Pozsonynak, Kassának, Komárom sőt Kolozsvárnak, sőt N.-Enyednek jóval nagyobb elsőbbségük volt.”)

XXXVI. törvénycikk

Amikor a főváros egyesítésére került sor, ellenvélemények is elhangzottak: Szentkirályi Móric liberális politikus például 1871. már-

PEST-BUDA (HÁTTÉRBE A GELLÉRTHEGY) A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN

„Micsoda kilátás! De hogyan is lehetne ezt szavakkal lefesteni?”

ismeretanyag bemutatása, amely az ország gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésében vezető szerepet betöltő főváros történetéről mind népművelési, mind közoktatási szempontból hasznosítható ismereteket ad az olvasók kezébe.”

Irodalmi élet

József nádor orvosa, Jankovich Antal azon kesergett 1837-ben, hogy „Pesttel a természet mostohán bán, a környéke festői szépségekben éppenséggel nem bővelkedik”, ezzel szemben „Buda városa festői látványával olyan tartózkodást nyújt, amely bizonyára senkire se marad hatástalan, a legtöbb ember számára viszont bizonyára nagyon is vonzó.”

Ezután sorra veszi a két város épületei közötti különbséget, majd hosszan elidőzik az utcák és terek leírásánál, amelyek különösen Pesten voltak még primitívek. („Sár és por mindkét városban állandóan váltakoznak egymással, ami a lakosoknak nagyon terhes és egészségükre ártalmas. A szokatlanul nagy por a legkisebb szél esetén is mindkét várost úgyszólván felhőkbe burkolja. Ennek oka a homokos talaj és több, ritkán separt utca piszkossága.”)

Amikor a nagy dán meseköltő, Christian Andersen 1842-ben Budapestre érkezett és a Szent Medárd napi vásáron (június 8-án) megpillantotta a várost, benyomásait így rögzítette: „Micsoda kilátás! De hogyan is lehetne ezt szavakkal lefesteni? Hogy volna érzékelhető a napfény, amely beragyogta a szemünk elé táruló látványt. A pesti épületsort a part mentén, mintha palota állna palota mellett, milyen

reszt alakú széles kocsút maradjon, s így négy, több utcával átszelt négyzet keresztezi. Minden utca elején és végén tűzoltófecske-kendő áll víztartályokkal, és őrség is — rokkantakból. Az első négyszög bódéiban csupa rövid- és dívtáru van, a másodikban női cipők, férficsizmák, szűcsárúk, kesztyűk stb. A 3. és 4. négyszögben csupa bádogos és vasárú van. A piactérről balra van egy kis tér (a mai József nádor tér), ahol leginkább görögök árusítják áruikat bódékban, nevezetesen posztót, bőrt, gyapjúzsákokat, vásznat. Más bódékban meg csupa halászfelszerelés található. A piactérről jobbra az Ország-út felé (a mai Tanács körúton) mindenféle fajta vászonárut lehet találni és balra még csak pár év előtt is ott állt Thália egy zugiskolája, a Krajcáros Komédia, ahol az ember, ha volt elég türelme, 8 krajcárért az egész napot végigülhet.”

Milyen volt, vagy volt-e egyáltalán irodalmi élet ezekben az évtizedekben Pest-Budán? Garay János 1844-ben előadást tartott a Kisfaludy Társaságban, ahol híven festette le ennek a kornak irodalmi életét. („Ki ezelőtt ötven évvel Pestre jött s magyar író, magyar irodalmat keresett volna, éppen úgy nem fogta találni egyiket, sem másikat, mint nem pompás és szép Duna-sorunkat, vagy az újváros gyönyörű épületeinek, utcáinak nagy részét, ... a magyar írókat illetőleg az egy Dugonics állott itt magyar íróttal, mint egy elvált magányos sziget, egy öt körülvevő diák tudósok s írók Tiberisében. Nem mintha már ekkor magyar írók s irodalom nem létezett volna hazánkban, ... de az írók s írói erők igen szétszórva az országban nem valának sem máshol, sem Pesten központositva; de még a könyv-

cius 18-án hosszas beadványban indokolta: miért ellenzi a sokak által szorgalmazott egyesítést. („1-ór. Budának jövője általában nincs. Nem azért, mintha polgári ugyanazon erélyvel és ugyanazon kitarással nem bírnának, mint a pestiek, sőt talán ezen tulajdonság ő bennök még nagyobb mértékben feltalálható; hanem úgy látszik, azért, mert nincs területe. Egyfelől a várhegy, másfelől a Sz.-Gellért fejlődését mindig fogják akadályozni. Ha ez nem így áll, miért nem fejlődött eddig? holott minden egyéb tekintetben ugyanazon körülmények között létezett, mint Pest?)

A város vezetői azonban — szerencsére — nem hallgattak az ellenző kisebbségre és 1872. december 22-én megszűnt a nevezetes XXXVI. törvénycikk az egyesítésről. (1. §. Buda és Pest sz. kir. fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margit-sziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebelezetvén, Buda-Pest főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesítetnek.”)

1873. január 24-én a fővárosi közgyűlés jegyzőkönyve az alábbiakban összegezte az egyesített főváros lakosságát: „Népesség tekintetében a számok következőképp csoportosulnak: a Belvárosban van 24 952 fő, a Lipótváros belterületén 21 960, külterületén 4223, összesen 25 183 fő, a Terézváros belterületén 73 760, külterületén 8083, összesen 81 843 fő, a Józsefvárosban Kőbányával és pedig a belterületen 41 831, a külterületen 5152, összesen 46 983 fő, a Ferencváros belterületén 20 184, külterületén 526, összesen 20 710 fő. A belterületi népesség összes száma 182 492 fő, a külterületi népesség összes száma 17 984 fő. Pest város összes lakosságának száma 206 476 fő, — — — a választók összege 10 782 fő.”